

Viljar Veebel*

Baltijos gynybos koledžas

Illimar Ploom**

Estijos nacionalinis gynybos koledžas

NATO atgrasymo patikimumas ir Baltijos šalių pasirengimas panaudoti atgrasymo priemones

Šios studijos tikslas yra įvertinti NATO pateikiamos atgrasymo laikysenos patikimumą, siekiant išvengti potencialios Rusijos agresijos prieš Baltijos šalis; nustatyti, kokie galėtų būti agresijos scenarijai; ką reikėtų padaryti, norint padidinti NATO atgrasymo strategijos patikimumą ir Baltijos šalių pajėgumą panaudoti papildomas atgrasymo priemones. Analizės dėmesys sutelktas į keturis komponentus: pajėgumai (ir branduoliniai, ir konvenciniai kariniai pajėgumai), komunikacija, vieningumas, normų tarpusavio priklausomybė / jų priėmimas. Taigi autoriai kuria savo tyrimo struktūrą taip, kad ji apimtų ir fizinius potencialių konflikto šalių pajėgumus, ir bihevioristinius-etinius aspektus, susijusius su dabartine saugumo aplinka. Straipsnis parodo Aljanso atgrasymo strategijos iššūkius ir pateikia keletą pasiūlymų, kaip padidinti NATO atgrasymo strategijos patikimumą, siekiant išvengti potencialios Rusijos agresijos.

Įvadas

Nors pagal NATO kolektyvinės gynybos strategiją „niekas neturėtų abejoti NATO ryžtu, jeigu bet kurio iš jos narių saugumui būtų grasinama“¹, žvelgiant į Aljanso Šiaurės–Rytų flangą, negalima nepastebėti, kad Baltijos valstybės yra suvokiamame, jei netgi ne tiesioginiame pavojuje. Tokia situacija verčia iškelti klausimą, ar tai reikštų, kad NATO atgrasymas Baltijos valstybėse nėra patikimas ir neveikia šiame konkrečiame regione, ar Baltijos šalių pasirengimas panaudoti NATO atgrasymo priemones taip pat yra problemos dalis?

* Dr. Viljar Veebel – Baltijos gynybos koledžo mokslinis bendradarbis Rusijos strateginių ir karinių studijų srityje. Adresas korepondencijai: Riia 12, EE-51013 Tartu, Estija; tel.: +372 717 6062; el.p.: viljar.veebel@baltdefcol.org

** Dr. Illimar Ploom – Estijos nacionalinio gynybos koledžo strateginių studijų docentas. Adresas korepondencijai: Riia 12, EE-51013 Tartu, Estija; tel. +372 717 6100; el.p.: illimar.ploom@ut.ee

¹ NATO, „Active Engagement, Modern Defence“, published on 23 May 2012. https://www.nato.int/cps/ua/natohq/official_texts_68580.htm

Tiesa, Baltijos šalių ir jų sąjungininkų regioninės gynybos pajėgumai yra abejotini, lyginant juos su Rusijos pajėgumais regione ir agresyvia retorika. Tai prilygsta faktui, kad labiausiai matoma ir įtikinanti atgrasymo, turimo šiame regione dabartiniu metu, dalis yra atgrasymas atkirčiu (*deterrence by retaliation*), bet ne išankstiniu lengvo laimėjimo paneigimu (*denial*). Turint omenyje tą faktą, kad kalbama apie NATO valstybes nares, kodėl nepadidinus sustiprinto priešakinio buvimo (angl. *enhanced forward presence*) sąjungininkų pajėgų karių skaičiaus Baltijos šalyse ir, pavyzdžiui, nedislokavus papildomų JAV brigadų, turinčių tvirtus oro gynybos pajėgumus? Tyrimas argumentuoja, kad atgrasymas atkirčiu (*deterrence by retaliation*) yra, nors ir keista, vienintelis ir labiausiai realistiškas atgrasymo modelis, bent jau vidutinės laiko trukmės atžvilgiu, bet jis *de facto* pripažįsta Rusijos interesą Baltijos regione.

Nors dabartinių atgrasymo modelių silpnosios vietos gali būti nevysiškai matomos Baltijos šalių atveju, neseni įvykiai Ukrainoje ir Gruzijoje atskleidė jas. Mes matėme Rusijos agresiją, be jokios atviros keršto baimės, vykdomą prieš savo kaimynus; agresiją, kuri buvo gerai suplanuota ir atlikta su dideliu subtilumu, iniciatyva, energija ir ryžtingumu. Iš tikrųjų Rusijos nekamavo jokios moralinės abejonės. Šių dviejų šalių atžvilgiu Rusija netgi dar akivaizdžiau panaudojo „artimojo užsienio“ argumentą. Tarptautinėje arenoje egzistuoja politinis konsensusas, kad Rusija inicijavo hibridinio karo bangą, kuri atsispindi visais galimais lygiais ir jos mastas nuolat didėja. Taigi iš to, kas pasakyta, irgi galima daryti išvadą, kad Rusija nuosekliai tikrina dabartinės tarptautinio saugumo architektūros ir atgrasymo principo patikimumą, ieškodama nedidelio intensyvumo galimybių destabilizuoti kaimynines šalis.

Dėl bendro istorinio palikimo ir geografinio artimumo Baltijos šalys yra Rusijos sąlyčio taškai su NATO ir todėl taip pat tampa Rusijos interesų objektu, bandant Aljanso pajėgumus. Šiame kontekste straipsnio tikslas yra įvertinti, kiek patikimos yra NATO teikiamos atgrasymo priemonės, siekiant išvengti galimos Rusijos agresijos prieš Baltijos šalis, kokie galėtų būti agresijos scenarijai ir ką reikėtų padaryti, norint padidinti NATO atgrasymo strategijos patikimumą, kad galima būtų išvengti Rusijos agresijos.

Be to, studija atkreipia dėmesį į perspynusius Rusijos ir Vakarų pasaulius Baltijos šalyse. Aptariant NATO atgrasymo patikimumą Baltijos regione, Rusija negali būti ignoruojama. Vis dėlto ši tema yra paprastai analizuojama teritoriniu požiūriu, bet yra vienodai svarbu pripažinti civilizacinį bei politinį aspektus. Didelė dalis rusakalbių mažumų, ypač Estijoje ir Latvijoje, nuolat patiria subtilų Kremliaus spaudimą. Nepaisant to, rusų diaspora Baltijos šalyse rodo tikrai vieną aspektą „platesnio žaidimo“, vykdomo Kremliaus, siekiant iš naujo įtvirtinti savo pozicijas tarptautinėje arenoje.

Pirmoji studijos dalis paaiškina atgrasymo esmę ir aptaria keletą teorinių įgyvendinamo atgrasymo modelio kūrimo dilemų. Antroji dalis įvertina atgrasymo strategijos patikimumą NATO saugumo struktūroje, stabdydama agresyvias Rusijos ambicijas Baltijos šalių atžvilgiu. Analizė skiria didžiausią dėmesį tokiems komponentams: pajėgumui, komunikacijai, vieningumui, normų tarpusavio priklausomybei / jų priėmimui. Trečioji dalis pateikia du hipotetinius scenarijus, kodėl, kada ir kaip Rusija norėtų pulti Baltijos šalis ir, remdamasi teorinėmis dilemomis ir pinklėmis, susijusiomis su atgrasymo koncepcija, aptaria kai kurias idėjas apie kolektyvo-veikėjo atgrasymo prioritetus kintančioje saugumo aplinkoje Europoje.

1. Teorija: kodėl taip sunku sukurti įgyvendinamą atgrasymo modelį?

Akademinėje literatūroje atgrasymas trumpai apibūdinamas kaip pastangos įtikinti priešininką nenaudoti karinės jėgos, grasinant arba kerštu (atgrasymas bausme / atkirčiu (*deterrence by punishment/retaliation*)), arba suardant priešininko operatyvinius planus (atgrasymas išankstiniu lengvo laimėjimo paneigimu (*deterrence by denial*))². Nepriimtinių pasekmių baimė ir grėsmė, kad bus panaudota jėga, atbaidytų priešininką (-us) ir sukliudytų ar suvaržytų tam tikrus veiksmus, kurie dar nebuvo inicijuoti, bet kurių priešininkas trokšta^{3,4,5}. Tokiu būdu kitas veikėjas (-ai) įtikina agresorių, kad agresija sukels didelius kaštus ir nepriimtina žalą, kuri persvers potencialią naudą, gaunamą kaip konflikto ar agresijos rezultata⁶. Taigi atgrasymas yra susijęs su kaštais. Vis dėlto kaštai gali neapsiriboti materialine raiška ir ne iš karto pasireikšti. Pavyzdžiui, „kaštai“ gali būti ateityje atnešantys nuostolių reputacijos praradimo ar patikimumo tarp tam tikrų grupių prasme, baimės, kad kažkas nutiks, ar bejėgiškumo ko nors pasiekti. Panašiai atgrasymas gali būti susijęs su

² Von Hlatky, S. „Introduction: American Alliances and Extended Deterrence“. In Von Hlatky, S., and Wenger, A. (eds.) *The Future of Extended Deterrence: The United States, NATO, and Beyond*, 2015. Georgetown University Press, p. 3.

³ Keane, M. *Dictionary of Modern Strategy and Tactics*, 2015. Naval Institute Press.

⁴ Zagare, F.C. *Deterrence Theory*. Oxford Bibliographies, 2013. <http://www.oxfordbibliographies.com/view/document/obo-9780199743292/obo-9780199743292-0161.xml>.

⁵ Morgan, P. M. „The Concept of Deterrence and Deterrence Theory“, 2017. *Oxford Research Encyclopedias: Politics*. <http://politics.oxfordre.com/view/10.1093/acrefore/9780190228637.001.0001/acrefore-9780190228637-e-572>.

⁶ Paulauskas, K. „On Deterrence“, 2016. *NATO Review Magazine*. <http://www.nato.int/docu/review/2016/Also-in-2016/nato-deterrence-defence-alliance/EN/index.htm>.

tikėjimu, kad tam tikra technologija bus išplėtota ir taps prieinama naudotis ar ištiks emocinis nesugebėjimas pasitraukti iš konflikto.

Teoriškai atgrasymas dažnai siejamas su žaidimų teorijos modeliais, apimdamas lūkesčius, informacijos prieinamumą, tarpusavio santykių simetriją / asimetriją ir strateginius sprendimus. Šiuose modeliuose atgrasymo patikimumą ypač lemia „veiksmai“, kurių buvo imtasi anksčiau, žaidėjų vaidmenys ir jų motyvacija. Žaidimų teorijos modeliai, kurie analizuoja asimetrinio atgrasymo patikimumą, daro prielaidą, kad kuo didesnė suvokiama tikimybė, jog žaidėjas iš tiesų labiau linkęs naudoti atbaidantį grasinimą, tuo didesnis atgrasymo patikimumas (žr., pvz., Zagare⁷). Intriguoja tai, kad pagal tam tikrą žaidimų teoriją modeliai, tokie kaip „viščiuko“ ar „dolerių aukciono“ žaidimai, būdami įtikinamai neracionalūs ar emociškai nestabilūs, galėtų prisidėti prie greitesnio priešininko atgrasymo (žr., pvz., Veebel ir Markus⁸). Atgrasymo teorija taip pat apima daug dilemų, kurių rezultatas galėtų būti neveiksmingos atgrasymo priemonės, įtampos atsiradimas tarp priešininkų ir provokacijos, lydimos agresyvių prevencinių veikslių.

Šiuo požiūriu pirmoji dilema yra susijusi su konflikto eskalavimo ar pristabdymo strategijos pasirinkimu. Paradoksalu, bet atgrasymas reiškia, kad priešininkui reikia pademonstruoti tam tikrus pajėgumus, tuo pat metu neatskleidžiant kitų. Tačiau pajėgumai, kurie yra visiškai slapti, dažnai negali tenkinti atgrasymo tikslų. Prevencinis konflikto eskalavimas gali atgrasinti ar sustabdyti priešininkus, jeigu jie laikosi agresyvaus realizmo nuostatų, manydami, kad valstybės turi varžytis viena su kita dėl galios, bet jos veikia racionaliai, todėl išlikimas yra jų svarbiausias tikslas⁹. Taigi rezultatas galėtų būti kaip tik priešingas, jeigu priešininką motyvuotų pusiausvyros išlaikymo idėja, t. y. kompensavimas už esamą disbalansą¹⁰. Tokiu atveju priešininkas interpretuoja konflikto eskalavimą kaip provokacinį bei priešišką ir reikalaujantį atsako. Šiandieninės analizės požiūriu, ši dilema labiausiai atsispindi situacijoje, kur didelio masto kariniai pajėgumai, dislokuoti Baltijos regione, siekiant atgrasinti Rusiją (pvz., atgrasymas paneigiant lengvo laimėjimo galimybę (*deterrence by denial*)), Rusijos požiūriu yra suvokiami kaip provokuojantys ir gali baigtis konflikto eskalavimu.

⁷ Zagare, F.C. „Asymmetric Deterrence“, 1993, *International Studies Quarterly*, Vol. 37, p. 25. https://www.researchgate.net/publication/272587994_Asymmetric_Deterrence.

⁸ Veebel, V., Markus, R. „Will sanctions against Russia be successful: will Russia fall before Ukraine?“, 2016, *Journal of Security and Sustainability Issues*, Vol. 5 (4), p. 465.

⁹ Mearsheimer, J., *Conventional Deterrence*, 1983. Ithaca, NY: Cornell University Press, p. 53. <https://samuelbhfauredotcom.files.wordpress.com/2015/10/s2-mearsheimer-2001.pdf>.

¹⁰ Levy, J.S. „Balances and Balancing: Concepts, Proportions, and Research Design“, 2003. In Vasquez, J. A., Elman, C. (eds.) *Realism and the Balance of Power: A New Debate*. NJ: Prentice Hall, pp. 128–153.

Antroji dilema siejasi su pusiausvyra tarp moralumo ir veiksmingumo. Kalbant konkrečiau, viena konflikto pusė gali lengvai atsidurti situacijoje, kur būtų priversta pasirinkti tarp prevencinių ryžtingų savarankiškų veiksmų ir pasyvios aukos laikysenos. Pirmasis pasirinkimas gali padėti laimėti vieną mūšį, tačiau rizikuojant pralaimėti karą; tuo tarpu antrasis gali sukelti trumpalaikių nuostolių, bet vis dėlto padėti konflikte išlikti sėkmingam plačiąja prasme. Remiantis šiais faktais, prevencinio smūgio negalima pasirinkti, jeigu konflikto šaliai svarbiau pateikti save kaip neagresyvų „žaidėją“ ar auką ir išlaikyti savo moralę nepažeistą, paaukojant tam tikrus, potencialiai mažesnius nuostolius. Šiandieninėmis aplinkybėmis, kai buvimas pirmu, suduodant smūgį, padėtų Aljansui išlaikyti iniciatyvą konflikto metu, jis taip pat verstų NATO atrodyti labai agresyvia, kas prieštarauja Aljanso pagrindams.

Trečia, taip pat egzistuoja dilema tarp prioriteto atidavimo strateginei gynybai ar atgrasymui. Jeigu atgrasymas yra išimtinai atkirčio (*retaliatory*) pobūdžio, tai logika diktuoja atmesti strateginę gynybą, bet jeigu kalbama apie lengvo laimėjimo paneigimą (*denial*), tai būtų gana logiška panaudoti strateginę gynybą¹¹. Tarp šių dviejų pasirinkimo variantų galima išvelgti nulinės sumos žaidimą. Nors pažanga strateginės gynybos požiūriu daugiausia prisideda prie atgrasymo lengvo laimėjimo paneigimu, lėšos, skirtos strateginės gynybos reikmėms, gali sukurti situaciją, kur investicijos į atkirčio pajėgumus sumažės, kas savo ruožtu sumažins atgrasymo atkirčiu potencialą. Antrasis šios dilemos aspektas yra susijęs su pragmatiniu pasirinkimu nusprendžiant, ar apskritai būtų rentabiliau pasikliauti atgrasymu atkirčiu ir palikti šalį (ar kai kuriuos iš sąjungininkų) pažeidžiamą dalinės agresijos, ar naudoti išteklius, skirtus atgrasymui lengvo laimėjimo paneigimu, ir išvengti agresijos. Apskritai atgrasymo rentabilumas turėtų būti įvertintas racionaliai. Tai nepaneigia galimybes, kad, jeigu agresorius veiktų įtikinamai neracionaliai, būtų sunku įvertinti, ar jam labiau rūpi galimai patirti nuostolių ar bausmės žalą. Be to, nėra garantijų, kad didesnis skaičius karinių pajėgų ar didesnės gynybos išlaidos padarytų atgrasymą patikimesnį. Šiuo požiūriu sisteminių pajėgumų įvairovė, taip pat įvairių technologijų taikymas galėtų suvaidinti daug didesnę vaidmenį negu, pvz., šauktinių skaičiaus su neaiškia atsparumo geba ir nežinomu žūčių koeficientu padidinimas. Atitinkamai, jeigu priešininko suinteresuotumas, siekiant tam tikrų tikslų, viršija jo paties interesus, atgrasymas gali nepavykti; jis taip pat gali priversti dideles valstybes pralaimėti nedidelius karus.

Remiantis ankstesniu aptarimu, atgrasymo patikimumas akivaizdžiai

¹¹ Buzan B. „Introduction: Deterrence and Defence“. In *An Introduction to Strategic Studies*, 1987. International Institute for Strategic Studies Conference Papers, Palgrave Macmillan, London, p. 135.

priklauso nuo konkrečių aplinkybių; vis dėlto dėl jo kontraversiško pobūdžio yra sunku įvertinti, kokiomis aplinkybėmis ir koku laiko tarpusniu atgrasymas yra patikimas. Iš principo analizuojame kažką, ko nesitikima, kad kada nors įvyks. Tai iškelia keletą metodologinių iššūkių, pvz., jei atgrasymas sėkmingas, negalima fiksuoti kokios nors specifinės elgsenos; tikrai jei atgrasymas nepavyksta, tada iš tikrųjų kažkas vyksta ir tai gali būti fiksuojama; galiausiai ir pati atgrasymo teorija nepasiteisina, nes, nors ir esant visoms atgrasymo sąlygoms, „atgrasymo nėra“¹² ir t. t.

Literatūroje pateikiama daug veiksnių, kurie galėtų prisidėti prie atgrasymo patikimumo. Pavyzdžiui, van der Putten, Meijnders and Rood 2015 m. teigė, kad „norint pasiekti veiksmingo atgrasymo, be tarptautinio bendradarbiavimo yra dar keletas sąlygų. Priemonės, kurių imamasi, turi būti patikimos, atgrasymo žinia turi būti aiškiai perduota potencialiam užpuolikui (komunikacija), grėsmė ir ją keliantys veikėjai turi būti žinomi (žvalgyba), o atgrasymas turi būti grindžiamas faktiniais pajėgumais ir integruotais veiksmais.“¹³

Taigi pajėgumai, komunikacija ir integralumas atgrasymo požiūriu yra svarbūs. Be šių trijų aspektų, analizė dar turi apimti ir tarpusavio priklausomybę bei galiojančias normas / tabu. Ši mintis yra pasiskolinta iš Glenno Snyderio „plataus atgrasinimo“ (angl. *broad deterrence*) koncepcijos, kuri numato prie atgrasinimo pridėti dar du minėtus politinius elementus (žr.: pvz., Snyder¹⁴; Nye¹⁵). Dėl įvairių tarpusavio priklausomybių, sėkminga ataka aukai, taip pat ir užpuolikui gali pridaryti didelių nuostolių, kad potencialus priešininkas gali neatakuoti, net jeigu nesitikima keršto ir t. t. (žr. Koehane ir Nye¹⁶). Šis teiginys yra glaudžiai susijęs su kibernetinėmis grėsmėmis: buvo teigiama, kad kai šalutinė žala, sukelta kibernetinės atakos, paveikia bankininkystę ar kitą bendrą infrastruktūrą, ji taip pat sukelia problemų užpuolikui ir jo sąjungininkams, ne vien tik numatytam taikiniui¹⁷. Dalykai, į kuriuos taip pat reikėtų atsižvelgti, yra reputacijos kaina, kuri atsiranda pažeidus taisykles ir normas, tokiu būdu

¹² Starr, H. „Cumulation, Synthesis, and Research Design for the Post-Fourth Wave“. In Harvey, F. P. and Brecher, M., eds., *Evaluating Methodology in International Studies* (eds. Harvey, F. P.; Brecher, M.), 2005. The University of Michigan Press.

¹³ van der Putten, F.; Meijnders, M.; Rood, J. *Deterrence as a security concept against non-traditional threats: In-depth study*, 2015. The Hague: Netherlands Institute of International Relations Clingendael. <http://www.gsdrc.org/document-library/deterrence-as-a-security-concept-against-non-traditional-threats-in-depth-study/>.

¹⁴ Snyder, G. H. *Deterrence and Defence*, 1961. Princeton University Press.

¹⁵ Nye, J. S. „Deterrence and Dissuasion in Cyberspace“, 2016. *International Security*, Volume 41, Issue 3, pp. 44–71.

¹⁶ Koehane, R. O., Nye, J. S. *Power and interdependence*, 2011. Longman, 330 p.

¹⁷ Jasper, J. „Deterring Malicious Behavior in Cyberspace“, 2015. *Strategic Studies Quarterly*, Spring. http://www.airuniversity.af.mil/Portals/10/SSQ/documents/Volume-09_Issue-1/jasper.pdf.

potencialiai kliudydama veikti, net jeigu po to neseks nei gynyba, nei kerštas. Nye¹⁸ tvirtina, jog tam, kad normos veiktų, reikalingas tam tikras tvirtumo laipsnis. Jis taip pat tvirtina, kad normatyviniai tabu gali būti svarbūs kibernetinių atakų atvejais. Pavyzdžiui, kūrimas tabu ne prieš ginklų tipus, bet prieš tam tikrus taikinių tipus¹⁹. Kaip vėliau pamatysime, nors Kremlius iškėlė sau tikslą supurtyti dominuojančio saugumo režimo normas, keista, kad jis taip pat yra jų saistomas. Net jeigu Rusija akivaizdžiai nėra rėmėja dabartinio režimo turinio prasme, ji vis dar turi ir turėjo tendenciją bandyti įtilpti į formalias taisykles.

Siekiant susumuoti ir pateikti siūlomo tyrimo modelio metmenis, parinkti keturi komponentai – pajėgumai, komunikacija, vieningumas ir normų tarpusavio priklausomybė / jų priėmimas – kaip pagrindas pateikiamai analizei, norint įvertinti NATO atgrasymo strategijos patikimumą, stabdant galimai agresyvias Rusijos ambicijas Baltijos šalyse. Kadangi kolektyvinio veikėjo atgrasymas apima atgrasymą, teikiamą ir Aljanso, ir individualių grupės narių²⁰, šie aspektai yra aptariami tiek NATO, tiek Baltijos šalių. Komponentų pasirinkimas grindžiamas argumentu, kad esant normalioms aplinkybėms, būtų galima daryti prielaidą, kad NATO galėtų savarankiškai planuoti savo pajėgumus, spręsti vieningumo reikalus ir vykdyti nedviprasmišką komunikaciją. Vis dėlto Aljansas to nedaro, nes pripažįsta, jog Rusija turi (teisėtų) interesų „artimojo užsienio“ regionuose. Tokia situacija reiškia, kad Aljansas negalėtų pakankamai greitai sustiprinti savo buvimo Baltijos šalyse tiek, kad atitiktų Rusijos pajėgumus. Tačiau tai nėra vienpusio eismo gatvė. Norint suprasti šį reikalą, ypač išreikštą didelės dalies rusakalbių mažumų buvimu Baltijos valstybėse, kartu su nereikšmingu pajėgumų palyginimu, būtina atsižvelgti ir į kitus aspektus, tokius kaip normų tarpusavio priklausomybė ir jų priėmimas. Taigi autoriai siūlo papildyti senąjį modelį normatyviniu ir etiniu atgrasymo sluoksniu. Metodologijos prasme tai reikštų, kad konstruktyvizmo elementas yra įtraukiamas į kitais atžvilgiais racionalistinę tradicinių modelių, kaip kad 3C modelis ir kiti, terpę. Taigi kartu su branduolinių ir konvencinių Rusijos ir NATO pajėgumų palyginimu, taip pat aptariamas Aljanso vieningumas (t. y. jo valstybėms narėms būdingos vizijos ir sampratos), tarpusavio priklausomybė (t. y. ryšiai tarp Rusijos ir Aljanso) ir reputacijos praradimo kaštai, kurie patiriami pažeidžiant taisykles / normas.

Turint galvoje anksčiau pateiktą aptarimą, šiai studijai taip pat taikomi

¹⁸ Nye, J. S., 2017 (nuoroda 15).

¹⁹ Nye, J. S., 2017 (nuoroda 15).

²⁰ Von Hlatky, S., 2015 (nuoroda 2).

keli apribojimai, siekiant įvertinti, kiek patikimas yra NATO teikiamas atgrasymas, siekiant išvengti potencialios Rusijos agresijos prieš Baltijos šalis. Pirmia, kaip jau minėta, autoriai kuria savo analizės sistemą, kad galėtų apimti ir fizinius potencialių konflikto šalių pajėgumus, ir bihevioristinius-etinius aspektus, susijusius su esamomis aplinkybėmis. Antra, studija iš esmės daro prielaidą, kad svarbiausias Rusijos tikslas yra sumenkinti NATO patikimumą ir padidinti neigiamą Rusijos „derėjimosi galią“ tarptautinėje arenoje ir reaguoti į bet kurias regionines Aljanso iniciatyvas, vykdant atitinkamą savo veiklą ir kišimosi taktiką. Tačiau kalbant apie konkrečią riziką, kad Rusija galėtų pulti, ypač Baltijos šalis, studija sutelkia dėmesį į faktą, kad Rusija norėtų sugrąžinti buvusios Sovietų Sąjungos teritorijos kontrolę ar bent jau nutraukti Baltijos šalių ryšius su Vakarų pasauliu. Šis apribojimas atrodo priimtinas tuo, kad kitose straipsnio dalyse jis padeda imituoti potencialios konflikto situacijos Baltijos regione esmę.

2. Analizė: koks NATO patikimumas slopinant regionines Rusijos ambicijas?

2.1. Branduolinių ir konvencinių karinių pajėgumų Baltijos regione palyginimas: NATO prieš Rusiją

Nors NATO vykdoma branduolinė politika prisitaikė prie kintančių strateginių aplinkybių, Aljanso atgrasyme branduoliniai aspektai vis dar išliko mažiausiai pasikeitusių jo dalis²¹. Branduoliniai pajėgumai laikomi neatskiriamu Aljanso atgrasymo strategijos dalimi²² ir tikimasi, kad Aljanso branduolinės ginkluotės pajėgumai užtikrina, kad bet kokia agresija prieš Aljanso narius nėra racionalus pasirinkimas²³. Aljanso strateginė koncepcija konstatuoja, kad „didžiausią sąjungininkų saugumo garantiją suteikia strateginės branduolinės Aljanso pajėgos; ypač Jungtinių Valstijų pajėgos; savarankiškos strateginės Jungtinės Karalystės ir Prancūzijos pajėgos, kurios atlieka savo atgrasymo

²¹ Kulesa, I., Frear, T. *NATO's Evolving Modern Deterrence Posture: Challenges and Risks*, 2017. ELN Issue Brief: Deterrence, May. <https://www.europeanleadershipnetwork.org/policy-brief/natos-evolving-modern-deterrence-posture-challenges-and-risks/>.

²² NATO's nuclear policy is based on NATO's 2010 *Strategic Concept* and the 2012 *Deterrence and Defence Posture Review*.

²³ NATO. „NATO's new Strategic Concept“, published on 25 November 2010. https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_68986.htm?selectedLocale=en.

vaidmenį, prisideda prie sąjungininkų bendro atgrasymo ir saugumo.²⁴ *The Deterrence and Defence Posture Review*, išspausdintas 2012 m., pateikė įvertinimą, kad NATO branduolinių pajėgų laikysena atitinka veiksmingo atgrasymo ir gynybos pozicijos kriterijus²⁵.

Vis dėlto svarbu pažymėti, kad kai kuriose tyrimų analizėse buvo akcentuoti argumentai, susiję su pažeidžiamumu ir silpnumu idėjos, kad branduoliniai pajėgumai traktuojami kaip didžiausia NATO patikimo atgrasymo garantija. Pirma, pats Aljansas neturi branduolinių ginklų ir todėl negali suteikti nei teisinių, nei politinių garantijų savo valstybėms narėms ar kitoms valstybėms, kaip branduoliniai ginklai, priklausantys konkrečiai valstybei narei, galėtų būti panaudoti²⁶. Be to, tarp valstybių, turinčių branduolinius pajėgumus NATO organizacijoje, tėra tik dalinis konsensusas, koku mastu branduolinės pajėgos yra „priskiriamos“ NATO. Nors branduoliniai Jungtinės Karalystės ginklai buvo oficialiai priskirti NATO ir šalis patvirtino, kad ginklai bet kokiomis aplinkybėmis bus panaudoti siekiant tarptautinės Atlanto Aljanso gynybos, Prancūzijos branduolinė ginkluotė nėra priskirta NATO ir siekia prisidėti prie sąjungininkų bendro atgrasymo ir saugumo. Žinoma, Prancūzija nėra nei NATO branduolinių struktūrų narė, nei dalyvauja Aljanso kolektyviniame branduoliniame planavime. NATO viduje taip pat nėra konsensuso, koku tiksliai mastu JAV branduolinės pajėgos priskiriamos NATO²⁷. Antra, politine prasme branduolinės ginkluotės klausimai yra labai jautrūs. Rusija naudoja vis labiau bauginančią retoriką, kas kelia nuogąstavimą, kad branduolinių ginklų panaudojimo kartelė gali būti nuleista²⁸. Rusijos retorikos tikslas galėtų būti interpretuojamas kaip rengimas ne vien tik tarptautinės auditorijos, bet ir savo šalies gyventojų priimti tokią situaciją, kurioje iškilų reikmė atrasti parankų pasiteisinimą. Verta pažymėti, kad Rusija jau įvykdė keletą didelio masto karinių pratybų, kurių metu taip pat buvo imituojamas ribotas branduolinis smūgis prieš Aljansą. Šalis taip pat investavo į branduolinės ginkluotės modernizavimą ir pratybas, kuriose dalyvavo branduolinės pajėgos, kad pasiųstų signalą NATO. Tokia situacija reiškia, kad bendras branduolinio

²⁴ NATO, „NATO’s nuclear deterrence policy and forces“, 2015, published on 3 December 2015, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_50068.htm.

²⁵ NATO, „Active Engagement, Modern Defence“, 2012. https://www.nato.int/cps/ua/natohq/official_texts_68580.htm.

²⁶ Chalmers, M. „Words That Matter? NATO Declaratory Policy and the DDPR“, 2011. *NTI Analysis*, http://www.nti.org/media/pdfs/NTI_Framework_Chpt2.pdf?_=1322701473.

²⁷ Chalmers, M., 2011 (nuoroda 26).

²⁸ Rathke, J. „NATO’s Nuclear Policy as Part of a Revitalized Deterrence Strategy“, 2016. CSIS, published on 27 January 2016. <https://www.csis.org/analysis/nato%E2%80%99s-nuclear-policy-part-revitalized-deterrence-strategy>.

nusiginklavimo susitarimas yra nustumiamas į šalį²⁹. Tai galėtų kelti rimtą pavojų atitinkamoms tarptautinėms normoms arba netgi baigtis tokiu veiksmu kaip sulaužymas tabu, kuris dabar neleidžia panaudoti branduolinio ginklo. Be to, keletas šalių deda pastangas įsigyti branduolinių ginklų pajėgumus. Visa tai sukelia politines įtampas ir pusiausvyros svyravimus tarptautinėje arenoje ir siejasi su galimu branduolinių ginklų eskalavimu ir disbalansu.

Trečia, branduolinių ginklų vaidmuo NATO doktrinoje per paskutinius du tris dešimtmečius palaipsniui sumažėjo. Jeigu JAV taktinių branduolinių ginklų skaičius Europoje 1990-ųjų pradžioje buvo 2 500 vienetų, tai nuo tada šis skaičius sumažėjo ir 2016 m. buvo tik 180. Taigi, jeigu JAV norėtų panaudoti šiuos ginklus, prireiktų savaičių ar net mėnesių faktiškai sugebėti tą padaryti³⁰.

Tokiame kontekste pateisinama prašyti peržiūrėti vykdomą politiką ir strategijas, susijusias su Aljanso branduoliniu atgrasymu. Ši tema taip pat sulaukė dėmesio naujausiam 2018 m. vasario mėn. JAV gynybos departamento žurnale *Nuclear Posture Review*, siejosi su greitu esamų grėsmių aplinkos pablogėjimu ir prašymu inicijuoti JAV branduolinių pajėgų skaičiaus išlaikymą ir pakeitimą³¹. Šis žingsnis yra labai svarbus Aljansui, nes JAV branduoliniai pajėgumai įneša esminį indėlį į Aljanso branduolinio atgrasymo pajėgumus apskritai. Be to, *Review* konstatuoja, kad Jungtinės Valstijos naudos specialiai parengtą būdą, veiksmingai atgrasinantį per visą priešininkų, grėsmių ir kontekstų įvairovę, kad JAV taip pat išlaikys ir pakeis savo branduolinius pajėgumus, modernizuos NC3 ir sustiprins branduolinio ir nebranduolinio planavimo integraciją³². Tačiau norint, kad tai įvyktų, žinoma, reikia ir laiko, ir išteklių. Esant dabartinėms aplinkybėms, tam gali neužtekti laiko, nes Rusija jau naudoja nuoseklią strategiją, siekdama kaimynystėje „patikrinti pasirengimą“ ir sukelti regioninius konfliktus vos su kelerių metų pertrauka (t. y. Baltijos regione 2007 m., Gruzijoje – 2008 m., Ukrainoje – 2013 m. ir t. t.).

Klausimas, ar branduoliniai ginklai galėtų būti panaudoti galimuose kariniuose veiksmuose Baltijos šalyse, buvo aptartas ir politinėse, ir karinėse grupėse ir taip pat nagrinėjamas daugelyje straipsnių ir pranešimų. Pranešimas, išspausdintas *RAND* korporacijos 2016 m., tvirtina, kad kiti, labiausiai tikėtini Rusijos taikiniai yra Baltijos šalys ir kad NATO branduolinės pajėgos

²⁹ „Bridging the Gap: Reviewing NATO's strategic posture and capabilities“, 2015. <https://static.sdu.dk/mediafiles/0/3/E/%7B03E59EFA-0706-4961-A25A-D199A3994A34%7DAgenda%20NATO%203-4%20December.pdf>.

³⁰ Sauer, T. „Just Leave It: NATO's Nuclear Weapons Policy at the Warsaw Summit“, 2016. Published on Arms Control Association. <https://www.armscontrol.org/print/7439>.

³¹ Department of Defence. „Nuclear Posture Review: February 2018“, 2018. p. 2. <https://media.defense.gov/2018/Feb/02/2001872877/-1/-1/1/EXECUTIVE-SUMMARY.PDF>.

³² Department of Defence, 2018, p. 4 (nuoroda 31).

neturi pakankamai patikimumo, kad galėtų pastarąsias apginti³³. Tomson³⁴ pasiūlo keletą priežasčių, kodėl Rusija galėtų užpulti Baltijos šalis, pradedant didele strategine svarba ir baigiant būsimu Baltijos šalių nusiteikimu naujų technologijų integravimu tiek į Rusijos, tiek į NATO pajėgas požiūriu. Luik ir Jermalavičius³⁵ pabrėžia, kad Rusijos politinė retorika apima branduolinius grasinimus Baltijos šalims, padarydama jas ypatingai pažeidžiamas.

Tačiau šios studijos autoriai nesutinka su mintimi, kad Baltijos šalims galėtų grėsti potenciali branduolinė ataka, galinti išsivystyti į branduolinį karą. Įsitikinimas grindžiamas argumentu, kad, nepaisant to fakto, jog abi potencialios konflikto šalys, t. y. NATO ir Rusija, turi smogiamuosius pajėgumus, nėra racionalios priežasties įvykdyti branduolinį puolimą netgi kaip kraštutinę priemonę. Iš tiesų sunku patikėti, kad Rusija turėtų kokį nors racionalų motyvą panaudoti branduolinius ginklus Baltijos šalyse, kai didelė gyventojų dalis Baltijos šalyse yra rusakalbiai. Taip pat pasireiškia tokie veiksniai, kaip teritorijos artimumas Rusijai ir Rusijos labiausiai tikėtina tolesnė ambicija įteisinti aneksiją. Tačiau tie patys argumentai remiasi ir tuo faktu, kad branduolinis atgrasymas, kuris laikomas pagrindiniu NATO patikimos atgrasymo strategijos komponentu, taip pat nesuteikia Baltijos šalims jokios papildomos vertės. Viena vertus, Aljansui iškyla moralumo ir eskalavimo klausimas, jeigu NATO svarstyty panaudoti branduolinę ataką kaip prevencijos priemonę. Kita vertus, yra keletas loginių spragų argumentavimo grandinėje, pateisinančių Aljanso suteiktus įgaliojimus panaudoti branduolinius ginklus prieš Rusiją tuo atveju, jeigu pastaroji visiškai ar iš dalies įsiveržtų į Baltijos šalis. Pirma, kyla klausimas, kaip strateginis branduolinių ginklų panaudojimas prieš Rusiją regioninio konflikto metu galėtų būti tikėtinas? Antra, kaip jis galėtų padėti išspręsti konfliktą, kuris jau prasidėjo? Trečia, kokį teigiamą rezultatą pasiektų NATO, inicijavusi abipusiškai garantuotą sunaikinimą, siekdama sustabdyti Rusijos okupaciją Baltijos šalyse?

Įdomu, bet būtina pripažinti, kad priešingai ką tik išdėstytiems argumentams, Baltijos šalys, atrodo, yra tvirtai įsitikinusios, kad NATO yra pasirėngusi panaudoti branduolinius ginklus tam, kad apgintų Baltijos šalis. Re-

³³ Shlapak, D. A., Johnson, M. W. *Reinforcing Deterrence on NATO's Eastern Flank*, 2016. RAND Corporation, https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RR1200/RR1253/RAND_RR1253.pdf.

³⁴ Thompson, L. B. „Why The Baltic States Are Where Nuclear War Is Most Likely To Begin“, 2016. The National Interests, <http://nationalinterest.org/blog/the-buzz/why-the-baltic-states-are-where-nuclear-war-most-likely-17044?page=2>.

³⁵ Luik, J., Jermalavicius, T. „A plausible scenario of nuclear war in Europe, and how to deter it: A perspective from Estonia“, 2017. *Bulletin of the Atomic Scientists*, Vol 73, p. 233–239. <http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/00963402.2017.1338014>.

miantis autorių atlikta dabar vykdomų tyrimų Estijos kariniuose sluoksniuose apžvalga³⁶, buvo gana tvirtai tikima, kad NATO pasirengusi naudoti savo branduolinius ginklus. Pagrindinis argumentas rėmėsi įsitikinimu, kad be atitinkamo atsako Aljanso, kaip kolektyvinės saugumo struktūros, egzistavimas pasibaigs. Greta to, respondentai laikėsi nuomonės, kad Rusijos vadovybė yra įsitikinusi, jog NATO ir ypač JAV politiniai lyderiai yra pasiryžę panaudoti branduolinius ginklus, kad apgintų Baltijos šalis. Tuo pat metu buvo manoma, kad Rusijos vadovybė neturi racionalios priežasties panaudoti branduolinių ginklų pajėgumus prieš Baltijos šalis ir NATO priešakinio buvimo dalinius. Lygiai taip pat daroma prielaida, kad Rusija bijo vykdyti taktinę branduolinę ataką regione, norėdama išvengti grasinimų ir keršto. Atrodo, jog šios nuomonės liudija, kad, bent jau estams, branduolinis atgrasymas išlieka abstrakti sąvoka be jokios gilesnės strateginės sampratos, kaip branduolinis atgrasymas praktiškai veiktų. Rusijos požiūriu, jos branduolinės pajėgos naudojamos kaip įrankis pasiekti politinių tikslų, bauginant kaimynines šalis ir NATO sąjungininkus³⁷. Rusijai gavus aiškia žinią iš NATO Varšuvos viršūnių susitikimo 2016 m. ir po to tapus svarbaus Aljanso žingsnio atgal, kalbant apie branduolinius ginklus, liudininke (žr. Andreasen ir kt.³⁸), neatmetama, kad šalis interpretuoja tą faktą kaip žinią, teigiančią, kad Baltijos šalys nėra Aljansui strategiškai svarbios.

Lyginant konvencinius pajėgumus, Rusija turi neginčijamą konvencinės ginkluotės pranašumą Baltijos regione. Shlapak ir Johnson³⁹ vertinimu, Rusija galėtų per trumpą laiką (maždaug per 10 dienų) sutelkti 27 visiškai parengtus

³⁶ Siekiant iširti šalims būdingas pozicijas branduolinio atgrasymo atžvilgiu, Estijos ir Latvijos karinių pajėgų atstovai, Estijos ir Latvijos gynybos ministerijų valstybės tarnautojai buvo apklausti, prašant atsakyti į šiuos klausimus: 1. Kokia yra branduolinio atgrasymo svarba jūsų šalies gynybos, atgrasinimo ir nacionalinio saugumo strategijoje? 2. Kokiu mastu branduolinės grėsmės, lyginant su kitomis grėsmėmis, yra svarbios jūsų šalies strateginės aplinkos vertinime? 3. Jūsų šalies vertinimu, kokiu mastu branduolinė dimensija yra svarbi NATO? 4. Kokiu mastu branduolinės ginkluotės temos jūsų šaliai yra priežastis, kelianti rimtą susirūpinimą saugumu? 5. Ar branduolinis atgrasymas padaro Vidurio ir Rytų Europą daugiau ar mažiau saugią? 6. Kaip jūsų šalis traktuoja JAV branduolinio saugumo garantijų patikimumą ir ar vyko debatai šiuo klausimu nuo 2017 m. sausio mėnesio? 7. Ar jūsų šalies politika branduolinių ginklų klausimais yra labai veikiama pozicijos (-ų) vienos ar kelių kitų Europos Sąjungos valstybių narių, turinčių branduolinį arsenalą? 8. Kaip jūsų šalis suvokia Rusiją kaip branduolinę valstybę? 9. JAV turi maždaug 200 nestrateginių branduolinių ginklų Europoje; Rusija, pagal turimas žinias, – 2 000. Ar šis disbalansas suvokiamas jūsų šalyje kaip grėsmė saugumui? 10. Ar jūsų šalyje vyko svarbūs politiniai debatai dėl JAV branduolinių ginklų priėmimo? Iš viso 2017 m. gruodžio mėnesį buvo apklausti 26 karininkai ir visuomenės pareigūnai: 14 Estijoje ir 12 Latvijoje. Interviu vyko Taline, Tartu ir Rygoje.

³⁷ Rathke, J., 2017 (nuoroda 28).

³⁸ Andreasen, S., Lunn, S., Williams, I. „Post-Warsaw analysis: What NATO said (or didn't say) about Nuclear Weapons“, 2016. NTI Analysis, <http://www.nti.org/analysis/articles/post-warsaw-analysis-what-nato-said-or-didnt-say-about-nuclear-weapons/>

³⁹ Shlapak, D. A., Johnson, M. W., 2016 (nuoroda 33).

batalionus (30–50–000 kareivių), aprūpintus šarvuotomis kovos mašinomis, užpulti Baltijos šalis, nenutraukdama savo karinės veiklos Ukrainoje. Priešingai, NATO sugebėtų nedelsdama reaguoti tik turėdama daugiausia lengvąsias šarvuotas pajėgas, sudarytas iš Baltijos šalių karinių pajėgų ir iš labai riboto skaičiaus karinių JAV ir jos partnerių pajėgų. Autoriai perteikia mintį, kad vadovaujantis optimistiniais vertinimais, NATO galėtų dislokuoti padalinius iš 3 oro desanto pėstininkų brigadų, 1 *Stryker* brigados ir 1 JAV šarvuočių brigados. Taigi ankstyvoje konflikto stadijoje Rusija turėtų pranašumą tankų skaičiumi (7:1), pėstininkų kovos mašinų (5:1), atakos sraigtasparnių (5:1), minosvaidžių artilerijos (4:1), ilgojo nuotolio raketinės artilerijos (16:1), trumpojo nuotolio oro gynybos priemonių (24:1) ir ilgojo nuotolio oro gynybos priemonių (17:1). Rusija taip pat yra pranašesnė kalbant apie minosvaidžių ir raketų artilerijos kaunamąjį nuotolį bei daugkartinio paleidimo raketų sistemų nuotolį⁴⁰.

Darant prielaidą, kad ankstyvoje konflikto tarp Rusijos ir Baltijos valstybių stadijoje atsparumas daugiausia remiasi vietinėmis karinėmis Estijos, Latvijos ir Lietuvos pajėgomis, konvencinių pajėgumų disproporcija darosi netgi dar akivaizdesnė. Taikos metu Latvijos nacionalinės ginkluotosios pajėgos turėtų būti sudarytos iš 6 500 profesionalių karių, 8 000 nacionalinės gvardijos karių ir 3 000 rezervo karių. Deja, kovai parengtų nacionalinės gvardijos ir rezervo karių skaičius, remiantis su tuo vis dar susijusiomis Valstybinės audito tarnybos 2015 m. išvadomis ir aukštu koeficientu, rezervo karių, neatvykstančių į mokymus, gali būti vertinamas kaip bent jau dvigubai mažesnis⁴¹. Estijos ginkluotosios pajėgos apima 5 700 profesionalių reguliariosios tarnybos karių (tarp jų ir reguliarių šauktinių), 37 800 šauktinių, užregistruotų privalomai karo tarnybai, ir 16 000 savanoriškosios Estijos gynybos lygos narių. Manoma, kad Latvijos karo meto ginkluotųjų pajėgų struktūrą sudaro apie 17 500 vyrų ir moterų⁴², kai tuo tarpu maždaug pusė ar daugiausia du trečdaliai šio skaičiaus realiai atitinka tiesą. Paskaičiuota, kad Estijos karo meto ginkluotosios pajėgos turėtų būti 60 000⁴³. Lietuvos sausumos pajėgas šiuo metu sudaro Mechanizuotoji pėstininkų brigada „Geležinis Vilkas“, Krašto apsaugos savanorių pajė-

⁴⁰ Shlapak, D. A., Johnson, M. W., 2016 (nuoroda 33).

⁴¹ Kadangi rezervo karių mokymas buvo vėl įvestas 2015 m., Latvijos žiniasklaidoje buvo daug pranešimų apie didelį skaičių rezervo karių, neatvykstančių į mokymus (2015 m., atvyko tik 59 iš 300 pašauktųjų, o po metų – tik 168 iš 966) ir apie jiems Latvijos teismų paskirtas baudas bei apie piktą daugelio reakciją, kad negalėjo atvykti dėl atrodytų objektyvių, bet oficialiai nepateisinamų priežasčių (Vieša Latvijos 2017 m. transliacija). Rezervo kariu yra laikomas buvęs profesionalus karys ar buvęs Nacionalinės gvardijos narys, nepaisant jo tarnybos trukmės ir karinės patirties. Karininkai gali būti pašaukti daugiausia 60 dienų per metus, kiti – daugiausia po 30 dienų kasmet (Nacionalinės Latvijos ginkluotosios pajėgos 2017 m.).

⁴² *The national defence concept*, 2016. <http://mepoforum.sk/wp-content/uploads/2017/01/Latvia-national-defence-concept-2016-en.pdf>.

⁴³ „Estonian Defence Forces“, 2016. Estonian Defence Forces. <http://www.mil.ee/en/defence-forces>.

gos, Karaliaus Mindaugo husarai, Didžiosios kunigaikštienės Birutės ulonai ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Butigeidžio dragūnų batalionai, Juozo Vitkaus inžinerinio batalionas ir Sausumos pajėgų Juozo Lukšos mokymo centras, o tai yra apie 3 500 reguliariosios kariuomenės karių ir civilių ir maždaug 45 000 savanorių⁴⁴. Tačiau kalbant apie Lietuvos sausumos pajėgų struktūrą, keleriems ateinantiems metams yra suplanuotos reorganizacijos.

Svarstant anksčiau pateiktą medžiagą, nenuostabu, kad Estijos ginkluotosiose pajėgose dabar dominuojantis įsitikinimas yra „kuo daugiau, tuo geriau“, turint omenyje daugiau šauktinių, daugiau lėšų, daugiau sąjungininkų karių ir t. t. Politiniuose ir kariniuose sluoksniuose tikimasi, kad toks požiūris privers potencialų priešininką labiau bijoti. Vis dėlto, netgi jeigu Estijos gynybos modelis įgalins mobilizuoti palyginti didelį skaičių žmonių, savo pobūdžiu jis vis dar yra visiškai neagresyvus, be jokios erdvės prevencinėms iniciatyvoms, eksteritorialumui ar hibridiniams veiksams, jau nekalbant apie mastų ir skaičių skirtumą, lyginant su Rusijos karinėmis pajėgomis. Tokiomis aplinkybėmis, įprastinis perbalansavimas šiaip ar taip yra nepasiekiamas. Be to, Estijos (taip pat ir Latvijos) gynybos modelis neapima savarankiško keršto pajėgumų, kas galėtų masinti Rusiją pasirinkti neskausmingą bandymą-rizikavimą. Tokiu būdu nesvarbu, kokia pažangi ar išplėsta būtų statinė gynyba, galima tikėtis, kad anksčiau ar vėliau keršto nebuvimas motyvuos priešininką išbandyti faktinį sistemos gebėjimą išlikti.

Apibendrinant galima pasakyti, kad įprastinė pusiausvyra Baltijos zonoje yra nepasiekiamą nei Baltijos šalims apskritai, nei netgi NATO priešakinio buvimo pajėgų batalionams. Taigi atgrasymas, grindžiamas įprastiniais pajėgumais, yra gana silpnas tiek NATO, tiek Baltijos šalių požiūriu. Vienas ir vienintelis argumentas, kuris iš dalies paremtų patikimą atgrasymą, turint omenyje konvencines pajėgas, yra tas faktas, kad pakankamai mobilizavusi, NATO turėtų daug didesnius papildomos dislokacijos pajėgumus. Vis dėlto rezultatas ir šiuo atveju galėtų būti ribotas, jeigu Rusija tikėtų, kad laimėjimo strategija yra šaliai galima. Tai galėtų reikšti, kad bet kokios NATO pastangos subalansuoti konvencines pajėgas Baltijos šalyse turės ne atgrasinantį, bet neabejotinai eskalavimo efektą. Shirreff prognozuoja, kad pagal blogiausią scenarijų Rusija užgrobs Rytų Ukrainos teritoriją, atvers sausumos koridorių į Krymą ir įsibraus į Baltijos šalis⁴⁵. Luik ir Jermalavičius teigia, kad Rusijos pozicija ir pajėgumai leistų šaliai užgrobti Baltijos kaimynes, sukurdamos gana greitą

⁴⁴ Lithuanian Armed Forces. 2017. https://kariuomene.kam.lt/en/structure_1469/land_force.html.

⁴⁵ Shirreff, R. 2017 War With Russia: An urgent warning from senior military command, 2017. Published by Coronet.

fait accompli, kurį ji po to gintų, grasindama branduoliniu ginklu⁴⁶. Shlapak ir Johnson, remdamiesi daugeliu žaidimų modelių, pateikia vertinimą, kad ilgiausias laikas, kurio prireiktų Rusijos pajėgoms pasiekti Estijos ir (ar) Latvijos sostinių Talino ir Rygos priemiesčius, būtų 60 valandų. Jie tvirtina, kad toks greitas scenarijus paliktų Aljansui tik ribotą pasirinkimų skaičių⁴⁷.

2.2. Skirtingos NATO valstybių narių vizijos ir sampratos bei Aljanso vieningumas

Aljanso atgrasymo patikimumas atsidūrė pavojuje, nes NATO valstybių narių vizijos skiriasi. Jos turi skirtingas sampratas to, kas laikytina vertybėmis, kam ši organizacija turėtų skirti pagrindinį dėmesį, kaip ji suvokia grėsmes ir ar Rusija turėtų būti laikoma potencialiu priešininku. Viena vertus, sąjungininkai nesutaria dėl esminių vertybių, tokių kaip demokratija, teisės viršenybė ar vertybėmis grindžiamas požiūris į tarptautinę politiką, taip pat nerimą kelia ir tokie dalykai, pavyzdžiui, kam Turkija ar JAV labiau pritaria: pagrįstiems susitarimu ar selektyviems santykiams su NATO sąjungininkais⁴⁸. Kita vertus, pusiausvyrą tarp pozicijų stiprinimo NATO rytiniame flange sukėlė abejonių daugeliui pietinių Aljanso valstybių narių. Konflikto Ukrainoje ir agresyvių Rusijos ambicijų kontekste ši organizacija, ypač nuo 2016 m. įvykusio Varšuvos viršūnių susitikimo, stiprina savo pozicijas Šiaurės Rytų regione, t. y. šiaurės ir Baltijos šalyse. Tai privertė pietų šalis išreikšti susirūpinimą, kad yra nepakankamai daroma stiprinant jų saugumą, taip pat ir finansiniu požiūriu⁴⁹. Be to, nors į pirminį NATO tikslą neįeina grėsmės, kylančios iš masinės migracijos, žlungančių valstybių ar kitokių aplinkybių, įvairios globalinės grėsmės vis dar verčia kvestionuoti bendrąjį algoritmą tarp Aljanso valstybių narių, keliant klausimą, ką iš tiesų NATO turėtų atgrasinti. Pavyzdžiui, paskutinis nesutarimas tarp valstybių narių buvo tarp JAV, Vokietijos ir Prancūzijos sprendžiant, ar Aljansas turėtų gerokai labiau įsitraukti į kovą su Islamo valstybe Sirijoje.

Iš tiesų, kaip teigia Kulesa ir Frear, skirtingi rytinio ir pietinio NATO flangų prioritetai nėra naujiena⁵⁰. Vis dėlto tokia situacija labai silpnina Al-

⁴⁶ Luik, J., Jermalavicius, T. 2017 (nuoroda 35).

⁴⁷ Shlapak, D. A., Johnson, M. W., 2016 (nuoroda 33).

⁴⁸ Kulesa, L., Frear, T., 2017 (nuoroda 21).

⁴⁹ Dempsey, J. NATO's Eastern Flank and Its Future Relationship With Russia, 2017. Carnegie Europe. <http://carnegieeurope.eu/2017/10/23/nato-s-eastern-flank-and-its-future-relationship-with-russia-pub-73499>.

⁵⁰ Kulesa, L., Frear, T., 2017 (nuoroda 21).

janso vieningumą bei solidarumą ir kelia grėsmę NATO atgrasymo strategijos praktiniam įgyvendinimui.

Aljanso valstybių narių pozicijos skiriasi ir galimos Rusijos agresijos prieš Baltijos šalis atžvilgiu. Nors NATO Rytų flango šalys (labiausiai Estija, Latvija, Lietuva, Lenkija, Rumunija ir Bulgarija) reikalauja papildomų saugumo garantijų, kurias suteiktų padidintas karinis buvimas ir kibernetinis atgrasymas, kai kurios kitos valstybės narės, pavyzdžiui, Vokietija, Italija ir Prancūzija, toliau laikosi labai miglotos pozicijos sprendamos, ar Rusija faktiškai puls Baltijos šalis ar ne⁵¹. Tokia situacija neišvengiamai reiškia, kad valstybių narių nuomonės dabartinio NATO atgrasymo priemonių patikimumo prasme skiriasi.

Kalbant apie Baltijos šalis, narystė NATO ir kolektyvinės gynybos principas, grindžiamas 5-uju Šiaurės Atlanto sutarties straipsniu, yra laikomi kertiniais veiksniais, užtikrinant saugumą Estijoje, Latvijoje ir Lietuvoje ir atremiant galimas egzistencines grėsmes iš Rusijos pusės. Rodydamos savo įsipareigojimą Aljansui, šios šalys integravo savo nacionalinius gynybos pajėgumus į kolektyvinės gynybos tinklą, aktyviai dalyvavo Aljanso tarptautinėse misijose ir įvykdė finansinius įsipareigojimus NATO. Visa ši veikla neabejotinai padėjo stiprinti bendrą teigiamą Baltijos šalių reputaciją Aljanse, taip pat sustiprino Baltijos valstybių operatyvinius pajėgumus, kad šios šalys galėtų sklandžiai funkcionuoti bendroje NATO kolektyvinės gynybos struktūroje, įskaitant ir regioninį lygmenį. Nereikėtų nuvertinti nė vieno iš šių aspektų kalbant apie NATO atgrasymo strategijos patikimumą Baltijos šalyse.

Tačiau aptariant dabartinių nacionalinės gynybos modelių Baltijos valstybėse silpnybes, reikėtų pabrėžti du aspektus. Jie abu galėtų kelti pavojų atgrasymo strategijos patikimumui regione. Pirma, nepaisant to, kad Rusijos ambicijų kaimyninėse šalyse požiūriu NATO narių pozicijos skiriasi, Baltijos šalių politinis ir karinis elites vis dar tvirtai įsitikinęs ir laikosi nuomonės, kad tarp NATO valstybių narių, taip pat ir Rusijoje, yra strateginis konsensusas ir principingumas saugumo garantijų Baltijos šalims atžvilgiu. Galima būtų sakyti, jog tai gali lemti gana nerealų įsitikinimą, kad bus įmanoma sukurti platesnę ir bendresnę atgrasymo koncepciją, kuri bus veiksminga ir naudinga kovojant su bet kokių potencialiu priešu, pradedant politiniu, ekonominiu ir socialiniu elitu ir baigiant karinių sprendimų priėmėjais.

Antra, yra rimta kliūtis, trukdanti Baltijos šalims visiškai pasinaudoti regioninio bendradarbiavimo rezultatais, kas daugiausiai pasireiškia skirtingais požiūriais ir teikiama prioritetais, plėtojant nacionalinės gynybos sistemas. Pavyzdžiui, yra didelis potencialas vykdant bendrus pirkimus, kurie dažnai

⁵¹ Dempsey, J., 2017 (nuoroda 49).

yra ekonomiškai efektyvesni. Anksčiau, pvz., 2001 m., Estija ir Latvija pasirašė bendrą susitarimą su „Lockheed Martin“ kompanija, norėdamos įsigyti naujas TPS-117 ilgojo nuotolio radarų sistemas, kad galėtų padidinti abiejų šalių oro stebėjimo pajėgumus. Tačiau pastaraisiais metais Estija skiria didesnę dėmesį bendriems pirkimams su kitomis šalimis. 2009–2010 m. buvo vykdomas bendras pirkimas su Suomija, įsigyjant vidutinio nuotolio oro erdvės stebėjimo radarų sistemas, kai buvo kartu įsigyta 14 vidutinio nuotolio oro erdvės stebėjimo radarų sistemų „Thales-Raytheon Systems Ground Mastter 403“, iš kurių 12 yra naudojamos Suomijoje, o dvi – Estijoje. Vienos radarų sistemos kaina buvo 11,3 mln. eurų ir buvo paskaičiuota, kad dėl bendro pirkimo šios įrangos kaina buvo apie 50 proc. mažesnė, negu ji būtų buvusi perkant atskirai. Dabartiniu metu Estija taip pat galvoja apie bendrą veiklą su Suomija ir Norvegija. Pavyzdžiui, po Suomijos sprendimo įsigyti K9 savaeigę artileriją ir žinodama, kad Norvegija nori pirkti šią ginkluotę, Estija svarsto galimybę imtis bendros prekybinės veiklos išvien su savo partneriais ir tokiu būdu sumažinti ginkluotės gyvavimo ciklo ir bendrai atliekamos techninės priežiūros sąnaudas savaeigei artilerijai.

Reikia pripažinti, kad iš esmės regioninio bendradarbiavimo potencialas nėra pakankamai didelis. Netgi suvienijusios savo išteklius, visos trys Baltijos šalys išlieka labai nedidelės tarptautinėje arenoje, kas taip pat reiškia, kad bendri pirkimai negali duoti joms ypatingos materialinės naudos. Tačiau tokia padėtis nereiškia, kad negalima pasinaudoti nematerialiais aspektais. Suprantama, kad Rusija turėtų naudos iš tokios situacijos, kurioje net trys nedidelės Baltijos šalys negalėtų ar nenorėtų bendradarbiauti, kas rodytų menką Aljanso vieningumą. Apskritai, atsižvelgiant į skirtingus nacionalinių gynybos sistemų prioritetus, pvz., Latvijoje ir Estijoje, atrodo, kad bendrų karinių pirkimų potencialas abiejose šalyse išlieka pakankamai neišnaudotas, kas taip pat silpnina bendros atgrasymo strategijos potencialą.

Ir galiausiai, nagrinėjant anksčiau išdėstytą pirmąją problemų grupę, taip pat svarbu paminėti, kad tarp vietinio politinio ir karinio elito Baltijos šalyse vyrauja naivoka nuomonė apie atgrasymą. Viena vertus, politiniai pareiškimai Baltijos šalyse, aiškinantys Aljanso vaidmenį, ginant Estiją, Latviją ir Lietuvą, labai dažnai remiasi gana nelogiška argumentacija. Tvirtinama, kad jei NATO nuspręstų neginti Baltijos šalių ir nereaguotų į Rusijos agresiją, Aljansas turėtų nutraukti savo veiklą, nes niekas nebūtų suinteresuotas jungtis prie šios kolektyvinės gynybos struktūros. Nepaisant to, šioje logikoje yra tam tikrų spąstų: jeigu Rusija pultų Baltijos valstybes, tokios šalys kaip Švedija ir Suomija greičiausiai būtų dar labiau motyvuotos pasinaudoti bet kokiomis

saugumo garantijomis, kurios būtų prieinamos tarptautinėje arenoje, įskaitant ir prisijungimą prie kolektyvinių saugumo struktūrų, tokių kaip NATO. Nors Rusija stipriai priešinosi Švedijos ir Suomijos siekiui tapti NATO valstybėmis narėmis, turėdama omenyje galimas karines priemones iš Rusijos pusės ir noro panaikinti „tą grėsmę“⁵², ir nors abi šalys turi ilgą neutralumo tradicijas, tokios galimybės negalima atmesti, nes saugumo aplinka sparčiai kinta. Pastaraisiais metais, ypač Ukrainos konflikto šviesoje, abi šios šalys jau priartėjo prie NATO. Pavyzdžiui, Švedija pasirašė priimančiosios šalies susitarimą, kuris leidžia NATO pajėgoms rengti karinius mokymus Švedijoje. Ji taip pat aktyviai dalyvauja NATO karinėse pratybose, pvz., *Baltic Operations* ir *Steadfast Jazz*⁵³. Taip pat abi šalys kartais svarsto klausimą, ar joms nereiktų dar glaudesnių santykių su NATO. Be to, negalima atmesti fakto, kad Švedijos ir Suomijos narystė NATO būtų protingas sprendimas šioms šalims, siekiant geresnių galimybių naudotis technologinėmis naujovėmis karinėje srityje.

Kita vertus, taip pat būtina matyti, ypač iš Baltijos lyderių perspektyvos, kad pagrindinis žaidėjas NATO yra Jungtinės Valstijos. Jungtinėms Valstijoms galimybė išeiti į priekį ir keršyti už NATO narių suvereniteto pažeidimą būtų egzistencinis klausimas. Atrodo, jog šiuo požiūriu egzistuoja tam tikri minimalūs darnos lygmenys. Iš esmės, t. y. kalbant apie NATO apskritai, ši situacija atsispindi bendruose pareiškimuose ir veiksmuose. Tačiau atrodo, kad minimalus NATO vieningumas ir toliau priklauso nuo to, kaip JAV interpretuoja situaciją. Ar JAV norės ir gebės ginti sąjungininkus, netgi pačius mažiausius? Aišku, kad šiame kontekste pagrindinė Baltijos valstybių strategija yra visiškas JAV nustatytų reikalavimų atitikimas ir specifinių ryšių su JAV ieškojimas.

2.3. Strateginė komunikacija: NATO prieš Rusiją

Strateginė Aljanso komunikacija Rusijos atžvilgiu yra gana neapibrėžta. 2016 m. Varšuvoje įvykusio Viršūnių susitikimo išvadose deklaruojama: „nuspėdėme sudaryti sustiprintą priešakinį buvimą Estijoje, Latvijoje, Lietuvoje ir Lenkijoje tam, kad aiškiai parodytume sąjungininkų solidarumą, ryžtą ir gebėjimą veikti, nedelsiant duodant sąjungininkų atsaką į bet kokią agresiją kaip dalį mūsų bendros laikysenos“⁵⁴. Kaip matome, čia kalbama apie NATO

⁵² TASS (Russian News Agency). Putin emphasizes that Sweden's entry to NATO would jeopardize ties with Moscow. 1 June 2017. <http://tass.com/politics/949067>.

⁵³ Chang, F. K. Sweden's Foreign Policy: Nonaligned, But Not Entirely Neutral. Published on 2 November 2017. <https://www.fpri.org/2017/11/swedens-foreign-policy-nonaligned-not-entirely-neutral/>.

⁵⁴ NATO, Warsaw Summit Communiqué, https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133169.htm.

įsipareigojimą rodyti sąjungininkų solidarumą, taip pat gebėjimą veikti, nedelsiant reaguojant į bet kokią agresiją. Tačiau Aljansas nesiekia tiesioginės konfrontacijos su Rusija („Aljansas nesiekia konfrontacijos ir nekelia grėsmės Rusijai“), bet ieško dialogo su Rusija („Tuo pat metu atgrasymas, kaip bendros pozicijos užtikrinant NATO valstybių gyventojų ir teritorijų saugumą elementas, turi būti papildytas prasmingu dialogu ir Rusijos įtraukimu, siekiant abipusio skaidrumo ir rizikos mažinimo“). Darydamas šį pranešimą dar painesnę, Aljansas tuo pat metu teigia, jog nebus jokių kompromisų organizacijos principų, kuriais ji remiasi, atžvilgiu („Bet mes negalime daryti ir nedarysime kompromisų, susijusių su principais, kuriais remiasi mūsų Aljansas ir saugumas Europoje bei Šiaurės Amerikoje“)⁵⁵. Taigi šis Aljanso pareiškimas, kad jis yra neturintis precedento NATO valstybių narių gynėjas, gali būti suprantamas kaip silpnesnis negu Rusijos politinio elito pareiškimai, kuriuose nuolat grasinama ir Aljanso valstybėms narėms, ir valstybėms partnerėms.

Rusija, priešingai, nuolat pabrėžia, kad NATO plėtra yra laikoma grėsme. Panašiai Rusija labai kritikuoja bet kokius žingsnius, kurių Aljansas imasi bandydamas sustiprinti savo pozicijas rytiniame NATO flange. Pavyzdžiui, naujaisioje 2016 m. Rusijos nacionalinėje saugumo strategijoje Aljanso veikla buvo įvardyta kaip grėsmė šaliai, nurodant „valstybių narių karinės veiklos suintensyvėjimą“, „karinės infrastruktūros perkėlimą arčiau Rusijos sienų“, „tolesnę Aljanso ekspansiją“ ir „JAV bei jų sąjungininkų bandymus išlaikyti dominuojančią padėtį, sprendžiant globalius reikalus, vykdant Rusijos izoliavimo politiką“⁵⁶. Savo politiniuose pareiškimuose Rusija nevengia vartoti atvirai agresyvios retorikos (žr., pvz., *Reuters*⁵⁷), įskaitant grąsinimus panaudoti branduolines pajėgas kaip įrankį politiniams tikslams pasiekti. Tokios priemonės yra aiškiai skirtos įbauginti oponentus, susilpninti Aljanso vieningumą ir įtikinti NATO, jog Rusija yra pasirengusi agresyviai reaguoti į bet kokią potencialią grėsmę.

Be to, yra dar vienas lygmuo, į kurį šiuo metu būtina trumpam atkreipti dėmesį, netgi jeigu formaliai atrodo kaip gana nereikšmingas aspektas. Kalbame apie pagrindinį JAV vaidmenį Aljanse. Kaip buvo nurodyta ankstesniame poskyryje apie vieningumą, šis klausimas ir šiuo lygmeniu užima svarbią vietą. Kalbant apie organizacijos šiaurės–rytų flangą, tai jis labiausiai girdimas Jungtinių Amerikos Valstijų prezidento (-ų) pareiškimuose. Šie pareiškimai yra griežti ir, kas svarbiausia, savo griežtumu prilygsta Kremliaus skelbiamiems pareiškimams. Šia prasme, Baltijos valstybių elitas, klaidingai suprasdamas at-

⁵⁵ Ibidem.

⁵⁶ Financial Times, „Putin names Nato among threats in new Russian security strategy“, 2 January 2016. <https://www.ft.com/content/6e8e787e-b15f-11e5-b147-e5e5bba42e51>.

⁵⁷ Reuters, „Putin says Russia taking ‘countermeasures’ against NATO expansion“, 22 November 2016.

grasymo teoriją, gali ir nebūti suklaidintas. Kaip buvo teigiama ankstesniame poskyryje, Baltijos šalių politinis ir karinis elitas iš tikrųjų orientuojasi į tarpusavio ryšius su JAV. JAV prezidento pareiškimai vertinami kaip atgrasymo „tvirčiausia valiuta“. Ir galiausiai, kas nemažiau svarbu, reikia pripažinti, kad nepaisant problemų, susijusių su NATO komunikacija apskritai, netgi šioje darbotvarkėje dominuoja JAV.

2.4. Normų tarpusavio priklausomybė / jų priėmimas

Yra buvę neabejotinai sėkmingų iniciatyvų, susijusių su Rusijos ir Aljanso tarpusavio santykiais, pvz., NATO ir Rusijos Tarybos (NRT) sukūrimas 2002 m. NRT veikia kaip forumas, kur vyksta dialogas ir pasikeitimas informacija. Tačiau šie santykiai patyrė rimtų kliūčių, kaip faktinio bendradarbiavimo su Rusija nutraukimas, įskaitant NATO ir Rusijos Tarybą 2008–2009 ir 2014–2015 m. Nepaisant to, politiniai ir kariniai bendravimo kanalai liko atviri netgi sustabdžius NRT veiklą⁵⁸. Po to, kai krizės Ukrainoje kulminacijos metu santykiai su Rusija buvo išaldyti, situacija vėl normalizavosi 2016 m.

Šia prasme, pirmas NATO pasirinkimas, išitraukiant į Rusijos atgrasymą, būtų dar kartą nutraukti NATO ir Rusijos Tarybos susitikimus. Tačiau yra du argumentai, pagal kuriuos vargu ar tokia atgrasymo priemonė būtų patikima. Pirma, 2016 m. vykusiame Varšuvos viršūnių susitikime valstybės narės pareiškė, kad Aljansas lieka atviras periodiškam, intensyviai ir prasmingam politiniam dialogui su Rusija savitarpiško naudingumo pagrindu⁵⁹. Taigi moraliniu požiūriu, NATO būtų sunku atsitraukti ir pareikšti, kad su Rusija nebus jokio tolesnio bendravimo, ypač tuoj pat tvirtinant, jog Rusija nekelia grėsmės Aljansui. Be to, kadangi palyginti neseniai NATO jau du kartus nutraukė susitikimus, ir šis žingsnis nedavė jokių apčiuopiamų ir ilgalaikių rezultatų, Aljanso atgrasymas, sudarant keblumą, automatiškai susilpnėja. Antra, NRT susilaukė aštrios kritikos dar prieš pablogėjant tarpusavio santykiams. Buvo teigiama, kad šis forumas nėra veiksmingas, sprendžiant jautresnius ir prieštaringesnius klausimus, kurie kenkia tarpusavio santykiams⁶⁰. Taigi, atrodo, kad Rusijos valdžia beveik neturi ką prarasti, kalbant apie atgrasymą sudarant

⁵⁸ NATO, „NATO-Russia Council“, 2017, published on 16 June 2017. https://www.nato.int/cps/ic/natohq/topics_50091.htm.

⁵⁹ NATO, „Relations with Russia“, 2017, published on 16 June 2017. https://www.nato.int/cps/ua/natohq/topics_50090.htm.

⁶⁰ Lunn, S., „The NATO-Russia Council: Its Role and Prospects“, 2013. ELN Policy Brief, November. https://www.europeanleadershipnetwork.org/wp-content/uploads/2017/10/The-NATO-Russia-Council-Its-Role-and-Prospects_Simon-Lunn_November-2013.pdf.

keblumų, ypač po Sergejus Skripalio atvejo ir vėlesnių diplomatinė reakcijų.

Dabar būtina įvardyti dar vieną tarpusavio priklausomybės formą, kuri galėtų vienu metu ir paskatinti, ir sulaukyti Rusiją nuo grasinimų Baltijos valstybėms – būtent didelis skaičius ir didelė koncentracija rusakalbių gyventojų, gyvenančių potencialios agresijos regione. Kadangi tiesmukas karinių priemonių panaudojimas gali būti priešingas Rusijos interesams, nekarinių priemonių, tokių kaip dezinformacija ir psichologinis spaudimas panaudojimas šiuolaikiniame kare yra naudingas, nes gali garantuoti Rusijos agresijos palaikymą vietiniu mastu.

Abiejuose neseniai vykusiuose regioniniuose konfliktuose, t. y. kai 2008 m. Rusija sužlugdė Gruzijos pastangas priartėti prie Vakarų institucijų – Europos Sąjungos ir NATO ir 2013 m., kai ji įsibrovė į Rytų Ukrainą, siekdama sukliudyti šalies Asociacijos sutarčiai su Europos Sąjunga, Rusija rėmėsi argumentu, kad rusakalbiai gyventojai neturi tinkamų sąlygų šiose šalyse, ir pasinaudojo etniniais nesutarimais, kad eskaluotų konfliktą, ypač Kryme.

Rusų kilmės gyventojų skaičius Ukrainoje yra palyginti didžiausias ir sudaro beveik 30 proc. viso gyventojų skaičiaus. Tačiau rusų mažuma labai skiriasi priklausomai nuo skirtingų Ukrainos sričių. Pavyzdžiui, 2001 m. įvykusio Ukrainos visuotinio gyventojų surašymo duomenimis, maždaug 60 proc. Krymo gyventojų buvo rusų kilmės, o daugiau negu 70 proc. įvardijo rusų kalbą kaip gimtąją. Donecko srityje 38 proc. gyventojų buvo rusų kilmės ir rusų kalba yra vartojama daugiausiai. Luhansko srityje maždaug 40 proc. gyventojų yra rusų kilmės, o daugiau negu 68 proc. gyventojų laiko save rusakalbiais⁶¹. Pietų Osetijoje ir Abchazijoje, vadinamuosiuose išaldyto konflikto zonose Gruzijoje, prieš prasidedant karui 2008 m., gyventojų, kuriems rusų kalba gimtoji, buvo palyginti nedaug⁶². Tačiau rusų bendruomenė šiuose regionuose yra gana didelė, nes 2000-ųjų pradžioje Rusija vienašališkai suteikė Rusijos pilietybę žmonėms, gyvenantiems Pietų Osetijoje ir Abchazijoje. Dėl to prieš prasidedant kariniam konfliktui 2008 m., susidarė tokia situacija, kad dauguma šių regionų gyventojų turėjo dvigubą pilietybę. Šiuo atžvilgiu galima būtų teigti, kad bent jau Pietų Osetijoje ir Abchazijoje per paskutiniuosius 10–15 metų Rusija paruošė dirvą konfliktui eskaluoti ir sąmoningai prisidėjo prie savo įtakos stiprinimo šiame regione.

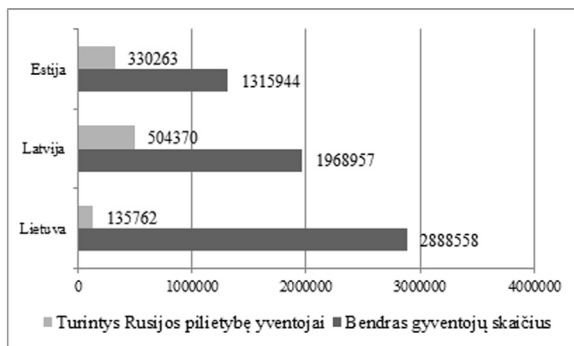
Baltijos regione „argumentas, kad reikia ginti rusakalbes mažumas“, tam tikru mastu jau buvo išbandytas Estijoje 2007 m., kai perkėlus Antrojo pasaulinio karo paminklą, skirtą sovietų kariams, šalis susidūrė su plataus masto kibernetinėmis atakomis, lydymomis smurtinių veiksmų, kuriuos rengė viet-

⁶¹ Population Census Ukraine 2001. <http://2001.ukrcensus.gov.ua/eng/results/general/nationality/>.

⁶² Ministerstvo... 2015.

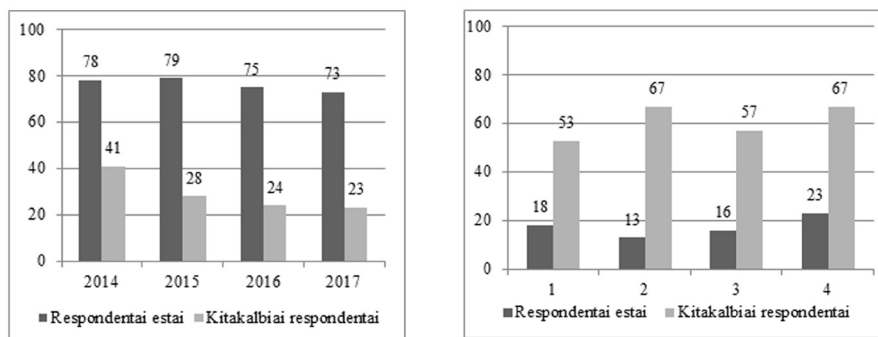
nė rusakalbių bendruomenė, o ją parėmė agresyvi ir Estiją smerkianti Rusijos žiniasklaida. Nors visiškai tiksliai identifikuoti išpuolių organizatorių nepavyko, kai kurie jų interneto adresai rodo tiesioginį ryšį su Rusijos valstybinėmis institucijomis; be to, yra įrodymų kad vietiniai rusakalbiai irgi dalyvavo kibernetinėse atakose, duodami nurodymus kitiems (žr., pvz., Veebel⁶³).

Šiuo metu Rusijos pilietybę turinčių gyventojų skaičius, palyginti su bendru Baltijos šalių gyventojų skaičiumi 2016 m., yra parodytas 1 pav. Rusijos pilietybę turinčių žmonių procentas Estijoje ir Latvijoje yra didesnis (apie 25 proc.), tuo tarp Lietuvoje jis palyginti nedidelis (apie 4,7 proc.). Rusakalbės bendruomenės vaidmuo Baltijos šalyse ir grėsmės, kurios gali kilti iš šios etninės / lingvistinės grupės, nuo 2007–2008 m. įvykių dar labiau svarstomos ir analizuojamos regione, ypač Estijoje. Visuomenės nuomonės apklausos apie gynybą, atliktos Estijoje, šiuo atžvilgiu rodo nerimą keliančius ženklus, turint galvoje esminį estų ir kitakalbių respondentų nuomonių skirtumą saugumo ir gynybos klausimais. Tiksliau sakant, 2014–2017 m. Estijoje keletu visuomenės nuomonės apklausų metu, kai žmonės buvo klausiami apie svarbius veiksnius, kurie užtikrintų Estijai didžiausią saugumą, maždaug du trečdaliai ar net daugiau estų respondentų paminėjo NATO narysę, tuo tarpu per pastaruosius trejus metus tam pritarė mažiau negu vienas trečdalis kitakalbių respondentų. Tuo pat metu didelė dauguma kitakalbių (daugiausiai rusakalbių) išreiškė tvirtą pritarimą bendradarbiavimui ir geriems kontaktams su Rusija (apie 53–67 proc. kitakalbių respondentų). Už pasisakė tik 13–23 proc. estų respondentų (žr. 2 pav.). Galima daryti prielaidą, kad šis skirtumas yra dar didesnis – estų bendruomenei NATO, įskaitant ir JAV, atrodo patikimas sąjungininkas ir pagrindinis taikos ir saugumo rajone garantas, tuo tarpu kitakalbių bendruomenė teikia pirmenybę santykių su Rusija stiprinimui (žr. 1 pav.). Taigi yra pavojus, kad šie nuomonių skirtumai gali peraugti į didesnį konfliktą.

1 pav. Rusijos pilietybę turinčių gyventojų skaičius ir bendras gyventojų skaičius Baltijos valstybėse 2016 m.

⁶³ Veebel, V. Estonia Confronts Propaganda: Russia Manipulates Media in Pursuit of Psychological Warfare. *Per Concordiam*, 2016c. 7 (1), 14–19.

2 pav. Atsakymai į klausimą „Saugumo garantijos Estijai“ 2014–2016 m:
 (a) Narystė NATO; (b) Bendradarbiavimas ir geri santykiai su Rusija
 (atitinkamas estų ir kitakalbių respondentų proc.)^{64*}

Tuo pat metu palyginti didelė rusakalbių bendruomenė Estijoje ir Latvijoje galėjo iš dalies būti ir atgrasymo priemonė. Tai susiję su svarstymais 2.1 dalyje, kur kalbama, kad Rusija neturi racionalios motyvacijos panaudoti branduolinius ginklus, pvz., Baltijos šalyse, atsižvelgdama į didelį rusakalbių gyventojų skaičių Baltijos šalyse.

Kalbant apie reputacijos kaštus, kuriuos ji patirtų, pažeidusi taisykles ir normatyvus, negalima sakyti, kad Rusiją labai jaudintų pasmerkimo ir pasaulio reakcijos. Viena vertus, nuo pat konflikto Ukrainoje pradžios Rusija nuolat siuntė signalus tarptautinei bendruomenei, kad ji laisvai pažeidžia svarbiausius tarptautinės teisės principus. Taip pat ji parodė, jog yra pasirengusi bet kokiomis priemonėmis kovoti su „nesąžiningais“ veiksmais, kuriuos vykdo tarptautinė bendruomenė Rusijos atžvilgiu⁶⁵. Kita vertus, aktyviais veiksmais tikrindama nedidelio intensyvumo pasirinktus variantus hibridiniam regiono destabilizavimui, Rusija tuo pat metu kaltina Vakarų valstybes kišantis į kitų šalių vidaus reikalus. Panašiai, kaip teigiama naujausioje Rusijos 2016 m. Nacionalinio saugumo strategijoje, ji mato piktnaudžiavimą normatyvine galia tarptautinėje arenoje, ypač paminėdama „JAV ir jos sąjungininkų pastangas išlaikyti dominuojančią padėtį globalių reikalų srityje, vykdant Rusijos izoliavimo politiką“.

Apibendrinant reikia pasakyti, kad nors tarptautinė bendruomenė griežtai pasmerkė Rusiją, pažeidusią tarptautines taisykles ir normatyvus, jai nepavyko atgrasinti Rusijos nuo kaimyninių šalių destabilizacijos.

^{64*} Šaltinis: Public opinion and national defence (2014), (2015), (2016), (2017).

⁶⁵ Veebel, V., Markus, R., 2016 (8 išnaša).

Apibendrinimai ir išvados: Ar būtų įmanoma padidinti NATO atgrasymo strategijos patikimumą, siekiant išvengti potencialios Rusijos agresijos?

Anksčiau pateikta analizė parodo Aljanso atgrasymo strategijos silpnynes. Apskritai branduolinių pajėgumų, kaip svarbiausio NATO patikimo atgrasymo garanto, idėja nepadeda susilpninti Rusijos regioninių ambicijų. Tą sąlygoja ir moraliniai argumentai, ir praktinės priežastys, tokios kaip artima Rusijos ir Baltijos šalių kaimynystė, požiūrių į prioritetus skirtumai Aljanso viduje, konflikto aspektų eskalavimo potencialas ir t. t. Pagrįstai manoma, kad Rusija turi konvencinį pranašumą Baltijos regione. Konvencinės pusiausvyros Baltijos regione negali pasiekti nei Baltijos šalys kartu, nei su NATO priešakinių pajėgų buvimo batalionais, o Baltijos šalių gynybos modeliai pagal savo pobūdį yra visiškai neagresyvūs, kur nenumatytos jokios prevencinės iniciatyvos, eksteritorialumas ar hibridinės priemonės. Be to, Baltijos šalyse matomi kai kurie „saviatgrasymo“ ženklai, susiję su niekuo nepagrįstu, jeigu ne kažkiek naiviu, Baltijos šalių politinio ir karinio elito požiūriu, kurie remiasi vadinauoju atgrasymu, pasitelkiant vaizduotę. Atgrasymo patikimumui kyla pavojus dar todėl, kad Aljanso valstybės narės skirtingai supranta šios organizacijos vertybes, prioritetus ir grėsmių sampratą ir požiūrį, ar Rusija turi būti laikoma potencialia priešininke; be to, Aljanso reakcija į Rusijos politinę retoriką yra gana neaiški. Panašiai yra ir su etniniu komponentu – gana didelė rusakalbių bendruomenė, ypač Estijoje ir Latvijoje, galimo regioninio konflikto atveju daugiausia pasisako už Rusiją. Reikia pripažinti, kad šis aspektas tam tikru mastu gali turėti ir atgrasantį poveikį. Ir galiausiai, bet ne mažiau svarbus faktas, kad nei pasmerkimas, nei pasaulio reakcijos Rusijos nė kiek neveikia, todėl Aljansas neturi priemonių, kurios galėtų ją suvaržyti ar sudrausminti.

Atsakant į klausimą, ką reiktų ateityje daryti, norint iš tikrųjų atgrasyti Rusiją ir išvengti šios šalies agresijos, pirmiausia reikia aptarti potencialaus konflikto esmę. Šiame straipsnyje teigiama, kad kuo labiau yra apibrėžtas tikslas prieš ką, koks ir kada yra reikalingas atgrasymas, tuo veiksmingesnis jis yra.

Buvusią Rusijos strategiją prieš Baltijos šalis galima apibūdinti kaip tikrai gerai apgalvotą, numatančią daug potencialių „aukų“ išvengimo būdų. Pirmia, Rusija pasinaudojo metodu, kuris remiasi Gerasimovo doktrina, bandančia ieškoti labai žemo intensyvumo hibridinio konflikto modelio. Be kita ko, tokie veiksmai sumenkintų Aljanso patikimumą ir leistų sustiprinti neigiamą Rusijos „derėjimosi galią“ tarptautinėje arenoje. Kadangi tokio tipo konfron-

tacija nedaug tekainuoja, Rusijos pastangos destabilizuoti tikriausiai bus tęsimos, t. y. bent jau tol, kol NATO nuspręs Rusiją „nubausti“.

Antra, Rusija tuo pat metu yra pasiryžusi reaguoti į bet kokias regionines Aljanso iniciatyvas ir imtis atitinkamų veiksmų bei intervencijų, kas jau sukėlė regionines ginklavimosi varžybas. Priežastis, kodėl tokie dalykai vyksta, yra faktas, jog Rusija teikia didelį prioritetą nacionalinėms ir emocinėms kategorijoms, kai bendrosios Aljanso išlaidos dabar yra palyginti nedidelės, todėl dar nėra jokios priežasties nerimauti. Taip pat, netgi jei Vakarai prieštarautų interesų sferų logikai, Baltijos valstybės, esančios taip arti Rusijos, yra *de facto* laikomos zona, kur Rusijai reikia leisti išlaikyti didelį konvencinį pranašumą. Taigi bet kokia papildoma konvencinė gynybos priemonė, panaudota rytiniame NATO flange, galėtų iš Rusijos pusės sukelti neproporcingai dideles ginklavimosi varžybas ar eskalavimą. Toks įvykių vystymasis būtų palankus Rusijai, dar labiau pateisinant Rusijos susirūpinimą ir galbūt šios šalies prevencinį puolimą.

Remiantis buvusia Gruzijos ir Ukrainos patirtimi bei ankstesne strategija Baltijos šalių atžvilgiu, galima būtų sukurti vieną hipotetinį scenarijų, atsakantį į klausimus, kodėl, kada ir kaip Rusija užpuls Baltijos šalis. Labiausiai tikėtinas politinis galimos agresijos prieš Baltijos šalis tikslas būtų siekti susigrąžinti buvusios Sovietų Sąjungos teritorijos kontrolę arba bent jau nutraukti Baltijos šalių santykius su Vakarų šalimis. Vadovaujantis šia logika, daugiausia energijos bus skiriama delegitimizuoti vietinę šalies politinę vadovybę, panaudojant hibridinio karo priemones. Ilgainiui tokio pobūdžio veikla sukeltų situaciją, kai Aljanso pajėgos, deja, nuspręstų palikti Baltijos valstybes. Rusijos tikslas, užgrobiančiam valdžią Baltijos šalyse, tikriausiai būtų išlaikyti kaip galima daugiau materialinių priemonių ir legitimumo. Tai reiškia, kad ji turės vengti agresyvių karinių veiksmų. Be to, kadangi rusakalbė bendruomenė Estijoje ir Latvijoje yra gana didelė, šis valdžios perėmimas turės vykti labai nesugriau- nant vietinės infrastruktūros. Tačiau labai tikėtinas ir „vietinių moterų ir vaikų“ protestų prieš „imperialistus“, tarp jų ir NATO, organizavimas. Tai panašu į ankstesnę strategiją, kurią Rusija panaudojo Ukrainoje 2014 m. ir Estijoje 2007 m. „Šiek tiek padedant“ Rusijai, tai padaryti nebūtų pernelyg sunku, turint galvoje vietinės rusakalbių bendruomenės požiūrį, bent jau Estijoje ir Latvijoje. Be to, prie rusakalbių bendruomenės nusistatymo prisidėtų ir nepatikus požiūris, kuris dar vyrauja estų bei latvių bendruomenėse. Šiuo atveju veiksmingiausias atgrasymas būtų darnios, abipusė pagarba besiremiančios visuomenės sukūrimas. Tai leistų racionaliai ir sistemingai spręsti problemas, susijusias su demografinėmis okupacijos pasekmėmis. Deja, sunkumus galėtų sukelti priešiškas, kurį šiose abiejose šalyse rodo įvairios etninės grupės.

Grįžtant prie minėto hipotetinio scenarijaus, reikia pasakyti, kad pastaraisiais metais Kremlius deda visas pastangas, stengdamasis palaikyti priešišumą tarp Baltijos šalių žmonių ir šalyse gyvenančių mažumų. Dėl gana chaotiškos politinės ir socialinės situacijos pagrindinis Rusijos strategijos elementas, nukreiptas į Baltijos šalis, yra faktas, kad Baltijos šalys net nesugeba atpažinti puolimo pradžios. Tai reiškia, kad bus praleista proga mobilizuotis tiek joms, tiek Aljansui. Jeigu Baltijos šalys / Aljansas visgi nuspręš mobilizuotis, Rusija pateiks šį veiksma kaip agresyvų priešininko elgesį ir dingstį įsiveržti, siekiant apginti „taikius vietos gyventojus“.

Taigi yra galimybė, kad Rusijai pavyks Baltijos regione dėl to, kad ji turi konvencinį pranašumą šiame regione, rusakalbėse bendruomenėse egzistuoja gana radikalios nuostatos, trūksta patikimų atgrasymo elementų ir t. t. Dar viena galimybė Rusijai yra ta, kad, autorių nuomone, ataka prieš Baltijos šalis galėtų būti labai motyvuojama Rusijos noro sukompromituoti Aljansą ir kolektyvinę gynybą / atgrasymo struktūras kaip visumą. Šiuo požiūriu yra daugybė priežasčių, kodėl šiam tikslui Rusija pasirinktų Baltijos šalis. Pirma, puolimą galėtų stimuliuoti logistinis Rusijos pranašumas. Rusija sausuma ribojasi su šiais regionais, o Baltijos valstybių teritorijas visiškai „dengia“ Rusijos priešlėktuvinės ir priešraketinės gynybos sistemos. Antra, Rusijai nebūtų sunku atsigabenti į Baltijos regioną papildomų karinių išteklių, tuo tarpu pagrindinėms Aljanso valstybėms būtų daug sunkiau tai padaryti. Trečia, palyginti didelę rusakalbių bendruomenę (kuri, žinoma, palanki Rusijai) būtų galima lengvai mobilizuoti, pateisinant ir remiant Rusijos agresyvias ambicijas Baltijos šalyse.

Pagrindinė priežastis, kodėl Rusijai pavyktų sėkmingai realizuoti savo agresyvias ambicijas Baltijos šalyse, yra tendencija Baltijos šalyse manyti, kad jų saugumas ir atgrasymas remiasi racionalia logika (t. y. kokia būtų Baltijos šalių pagrįsta okupacijos rizika bei nuostoliai). Tuo pat metu Rusija veikia tiek globaliu, tiek strateginiu mastu, kur Rusijos išteklių panaudojimo ribos tėra teritorinės Baltijos šalių atžvilgiu. Tai reiškia, kad Rusija iš esmės turi daugiau išteklių, negu jų reiktų maksimaliai panaudoti, norint užimti Baltijos valstybes. Galiausiai, kas nemažiau svarbu, atrodo, kad Rusija yra pasirengusi panaudoti šiuos išteklius.

Skirtingi mastai kelia didžiulius iššūkius NATO, galvojant, kaip išvengti tolesnių agresyvių Rusijos ambicijų. Remdamiesi teorinėmis dilemomis ir kliūtimis, susijusiomis su atgrasymo koncepcija, taip pat atsižvelgdami į specifines šalių aplinkybes, autoriai norėtų aptarti kai kurias idėjas, susijusias tiek su Baltijos regiono, tiek ir su kolektyvinio atgrasymo struktūrų prioritetais, keičiant bendrąją saugumo aplinką Europoje.

Pirma, NATO reikia labiau iniciatyvios strategijos, kaip priešintis ir kontroliuoti galimus agresyvius Rusijos išpuolius prieš mažas Aljanso valstybes. Priešingu atveju, potencialios Rusijos agresijos aukos neišvengiamai pralaimės bet kokiomis aplinkybėmis. Tai reiškia, arba kai bus tinkamai pasiruošta vietinėms grėsmėms, ko visgi strategiškai nepakanka, arba kai bus bandoma atgrasinti Rusiją, panaudojant visas įmanomas priemones ir išteklius, kurie, žinoma, neišsilaikys netgi vidutinį laiko tarpą, atsižvelgiant ir į ribotas šalių ekonomines galimybes, ir nedidelį gyventojų skaičių. Todėl:

- Baltijos šalys neturėtų bijoti aiškiai išdėstyti ir išreikšti Aljanse požiūrį, kad Rusijos regioninė agresija prieš Baltijos šalis realiai nebus pradėta ir sukelta pačių Baltijos šalių, joms padarius klaidų, bet tai atliks Rusija, vedama ambicijų aktyviai priešintis NATO.
- Atsparumas neturėtų būti laikomas pagrindiniu NATO atgrasymo elementu, priešinantis agresyvioms Rusijos ambicijoms Baltijos šalyse, nes Rusija sugeba greitai mobilizuoti ir panaudoti didelius patekimo į regioną ribojimo (*Anti-Access Area Denial - A2AD*) pajėgumus. NATO reiktų sutelkti dėmesį į baudžiamąsias priemones ir atsakomuosius veiksmus, prasidėjus agresijai.
- Šiuo aspektu Baltijos šalys turi pasiekti bendrą sutarimą, kad lygiai taip, kaip regioninė įtampa ir ginklavimosi varžybos neatsirado skatinamos regioninių iniciatyvų, taip šių klausimų regioniniu lygmeniu negali spręsti periferijoje esančios valstybės. Be to, aiškiai išsakyti šį požiūrį NATO lygmeniu bus ateityje pagrindinis iššūkis Baltijos valstybėms. Kitaip tariant, jeigu Rusijos strateginis tikslas būtų diskredituoti Aljansą ir jis pasirinktų Baltijos šalis, kaip palankiausias vietą savo planui įgyvendinti, tai reiškia, kad bet kokios galimos vietinės pastangos užtikrinti atgrasymą negalėtų būti sėkmingos.
- Šiuo požiūriu šiandien pagrindinė problema yra faktas, kad Baltijos šalys rengiasi vietiniam scenarijui, kai tuo tarpu Rusija ruošiasi „pamokytį“ Aljansą strateginiu lygmeniu.

Kita vertus, labai galimas dalykas, kad Baltijos šalys sugebės sumažinti pavojų, naudodamos prieš Rusijos agresiją vadinamąją vietinę motyvaciją. Turimas galvoje antrasis, anksčiau pasiūlytas scenarijus, kuriame aprašoma, kaip galima panaudoti vietinę socialinę ir politinę įtampą Baltijos šalyse, atitraukiant jas nuo euroatlantinės partnerystės į Rusijos įtakos sferą. Šiuo atžvilgiu ypač svarbios yra trys priemonių rūšys.

- Pirma, reikia stiprinti politinį atsparumą, leidžiant Baltijos šalims imtis greitų atsakomųjų priemonių, įvykus Rusijos agresijai. Tai neleistų Rusijai panaudoti nedidelio intensyvumo agresijos strategiją. Tokiu at-

veju didžiausia viltis Baltijos šalims būtų susijusi su tuo, jog Rusija atsisakys agresijos įpusėjus konfliktui, pamačiusi, kad „taikaus vaduotojo“ modelis Baltijos valstybėse neveikia.

- Antra, siekiant išvengti socialinio nepasitenkinimo visuomenėje, kuris konflikto atveju veiktų Rusijos naudai, reiktų skirti didesnę dėmesį Estijos, Latvijos ir Lietuvos gyventojų socialinės įtraukties bei jų socialinio aprūpinimo klausimams. Tai ypač taikytina tiems Baltijos šalių regionams, kuriuose gyvena didelis skaičius rusakalbių gyventojų.
- Trečia, Baltijos valstybės turi pasinaudoti potencialia pridėtine verte, kylančia iš bendro planavimo veiklos ir bendro išteklių naudojimo. Reikia stiprinti igūdžius vykdyti bendrus pirkimus bei kartu mokytis, planuoti bei priimti sprendimus. Padidėję bendri pajėgumai ir gebėjimai turi būti atvirai demonstruojami Rusijai. Jau esantys bendri pajėgumai turi būti koordinuojami regioniniu lygmeniu. Taigi, užuot numatant ir tenkinant siaurus šalių gynybos poreikius, reikia skirti tinkamą dėmesį regioniniam lygmeniui. Šiuo atžvilgiu problemos vienoje Baltijos šalyje, plėtojant karinius išteklius, yra ir faktiškai turėtų būti bendra visų trijų Baltijos šalių problema. Jeigu šios bendrų pastangų idėjos nepavyktų pakankamai greit įvaldyti, pagalbą turėtų suteikti NATO, iš kur turėtų ateiti nurodymai politikams, kaip kartu planuoti, rengti ir plėtoti karinius pajėgumus.

Ir galiausiai, kas yra nemažiau svarbu, Aljansas galėtų dėti daugiau reikšmingų pastangų, siekdamas padidinti savo atgrasymo strategijos patikimumą. Pavyzdžiui, yra aišku, kad Rusija pakankamai gerai vertina aiškios strateginės komunikacijos vaidmenį, lemiantį konflikto baigtį. Kremlius taktika yra mobilizuoti žmones, panaudojant emocinius argumentus (tokius, kaip „mus puola ir visi nori mus sunaikinti“). Toks požiūris tikriausiai nepasiteisintų Aljanso atveju, nes vargu ar NATO sugebėtų ir norėtų mobilizuotis ir priešintis Rusijai emociniu pagrindu. Taip yra todėl, kad NATO valstybės narės skirtingai supranta Rusijos ambicijas ir veiksmus dabartinėje saugumo aplinkoje. Alternatyvus pasirinkimas, kuris padėtų NATO padidinti savo politinių pareiškimų patikimumą – kas kartu reikštų ir Aljanso atgrasymo strategijos patikimumo sustiprinimą – būtų pasikliauti racionaliais argumentais, kuriais suprantamai aiškinama, kodėl NATO būtų lengviau ir pigiau apginti Baltijos šalis, lyginant su tuo, kiek kainuotų jas išlaisvinti.